

NOVELA-ANKETNI LIST MIŠKA KRANJCA

Miško Kranjec je leta 1974 objavil knjigo novel z naslovom *Anketni listi malega človeka*. Izraz »anketni list« je prenesel z ravnine uporabnih statističnih znanosti na raven umetniške literature/umetniške tehnike. Prenos je opravil tako, da kot avtor samo razgrinja odgovore anket, ki so jih izpisali mali ljudje. Kranjčev anketni list je zatorej pripovedna oblika, s katero poizveduje, zbira, povzema pripetljaje, značaje, nravi in usode posameznikov na način anketnega lista kot demoskop-skega sredstva. Za to obliko so primerne osebe, ki »popotujejo« skozi različne človeške zveze, družbene ustanove, in ko prehodijo in izkusijo pot, nastopijo kot personalni pripovedovalci.

novela-anketni list, mali človek, personalni pripovedovalec

In 1974 Miško Kranjec published a book of novellas with the title *Anketni listi malega človeka*. The expression *anketni list* was transferred from the field of statistics to that of literature and literary technique. It was done in such a way that the author reveals the survey responses offered by ordinary people. Kranjec's survey is thus a narrative form used as a kind of demoscopic means to collect information, to describe incidents and individual characters, dispositions and fates. For this, those figures are appropriate who »wander« through different human relations and social institutions, walking and experiencing different paths, appearing as personal narrators.

novella-survey, the small man, personal narrator

Miško Kranjec je leta 1974 izdal knjigo novel z naslovom *Anketni listi malega človeka*. Izraz »anketni list« je zavestno prenesel z ravnine uporabne statistične znanosti na raven umetniške literature, umetniške tehnike. Kot avtor knjige je prenos opravil tako, da je navidez le zbral anketne liste, ki so jih izpolnili/napisali »mali ljudje«.

Anketniški tehnopoetski način v Kranjčevem pripovedništvu v tej knjigi ni novost. Anketniška tehnika je v nedefinirani obliki vstopila že v njegovo zgodnjo prozo, npr. v romana *Življenje* (1932) in *Os življenja* (1935), ter v številne tedanje novele, v katerih epske osebe prinašajo iz tujine vesele in tragične zgodbe pa tudi presenetljive ideje. Kranjčevi socialno pogojeni »popotniki« – sezonski delavci – so bili prvi, še samorasli ali poetiško nedefinirani anketniki.

Leta 1935 je izšel slovenski prevod Dickinsonovega romana *Pikwikovci* (*Pickwick Papers*, 1837). Roman je Kranjca spodbudil, da je leta 1938 začel snovati

roman »Šola pri svetem Ivanu«, sestavil bi ga iz desetih pravljicnih »simfonij«. V ekspoziciji bi se sinovi in hčere poslovili od očeta in odšli v svet opazovat, kako živijo v posameznikih in v družbi dobre in hude lastnosti, vsak od njih pa bi po eno tudi izčrpno živel. Njihove zgodbe bi bile deloma stvarne, deloma fantastične, imele pa bi naslove: Simfonija ljubezni, Simfonija sovraštva, zvestobe, prevare, dobrote, zlobe, lepote, grdote, upanja in obupa. Knjigo je začel intenzivno delati konec leta 1940, realizacijo pa mu je preprečila druga svetovna vojna.

Leta 1974 je Kranjec zasnoval roman o lepi Julki. Ta bi prišla delat v mesto, opravljala bi tudi manj ugledne stvari, npr. z ljubezensko spretnostjo bi osvajala in se prebijala skozi družbene ustanove ter pripovedovala o moralni podobi svojih delodajalcev. Roman o lepi Julki bi utegnil biti pendant povesti *Gospa Judit* (1904) Ivana Cankarja, v kateri je ta veliki slovenski umetnik opravil anatomijo morale srednjeevropske mestne družbe. Bolezen in smrt sta Kranjcu preprečili Julkin romaneskni kritično-analitični vdor v vsakršne, tudi socialistične malomeščanske salone.

Toda vrnimo se k anketnim listom malega človeka. Avtor v prvem listu-noveli *Medalja za hrabrost* razloži, zakaj je knjigo naslovil »anketni listi« in kakšno pripovedno držo je pričakovati v njej. Povojna leta so bila čas »izjav«, kar naprej je bil človek o nečem povpraševan in je moral pisati o sebi, o svojem vedenju med okupacijo pa o svojem odnosu do novosti v socialistični družbi, ali v citatu, ki ni brez ironije:

Prva leta si pisal anketni list za anketnim listom, skoraj vsak dan si moral oddati novega, da si ga nazadnje že znal na pamet in verjel, da je ta anketni list nespremenljiva podoba tvojega življenja. Natanko se je premerilo in pretehtalo življenje slehernika in natanko se je določalo kam kdo spada. A zdaj? (= dvajset let pozneje) Kakšen anketni list? Sploh pa – kdo dandanes sploh še potrebuje tvojih izpovedi, komu je še mar kakšnih tvojih zaslug?

Toda, če klasični anketni list ni bil več nujen za dokazovanje zaslug, je postal primeren in nujen za pisateljsko statistiko o značajih, nraveh, o usodah posameznikov. Avtor jo opravi tako, da mu epske osebe pripovedujejo o sebi, predvsem pa o nekdanjih soborcih, o znancih, direktorjih, ljubimcih, pripovedujejo pa mu jih v kavarnah, na vlaku, na dvorišču mestne ulice in drugje. Avtor torej ne prikriva, da je notar in drugi »gospod Pickwick« oz. da z anketniki ravna podobno kot Dickens svojo »dopisno družbo«

Dva, trije primeri. Epska oseba pravi avtorju na vlaku: »Na svoje oči sem se želel prepričati, kakšna je resnica ... o Jugoslaviji,« avtor pa pove bralcu, o čem je pripovedoval: »Pripovedoval mi je na drobno o svojem obisku doma, ko sva se ob njegovem odhodu spoznala med vožnjo od Sobote proti Ljubljani« (*Sorodniki, sosedje, rojaki in cigani ... in domovina*). Stanovalci doma onemoglih vprašujejo, presojujejo in »pišejo« anketni list o visokih funkcionarjih, o »sinih zlatih« onemogle matere (*Ena mati, štirje fantje, štirje cadillaci, dvanajst pomaranč*). V *Jesenski lovski idili ali povesti o devizah* trgovski potnik natančno ugotavlja, kako je v

socialistični družbi mogoče krasti in goljufati (*Legenda o vrednotah ali idealizem in realizem*). Mlade protestnice preizkušajo nrvnost moških z živimi eksperimenti ter dajejo avtorju strnjeno razglednico po njihovih značajih, o nenrvnostih.

Snov, vsebina in ideja teh in drugih listov so razočaranja zgodovinsko zaslužnega, revolucionarnega malega človeka, ki so ga spretneži odložili na družbeni rob, ker se ni znal ne maral uveljaviti ob tistih, ki so ideale brez težav zamenjali s pohlepom po oblasti. Mali človek se sooča z državnim, policijskim aparatom, z institucionalizirano vero, z občinskimi in visokimi uradniki, idealist zadeva na trdega pragmatika, golob na jastreba, altruist na egoista, ki še ni nehal izumljati načinov za podrejanje bližnjika.

Anketniki pripovedujejo o svojih izkušnjah prizadeto, mestoma tudi šaljivo, o absurdih oblasti pa tudi ironično.

Prekmurska kokošarica Ilona na primer ne ve, da je državna meja nedotakljiva ustanova. Ko onstran meje obiše svoje sorodnike, jo aretirajo, nato pa kot sumljivo vohunko zaslišujejo od Budimpešte in Beograda do Ljubljane. Ilonka se na moč zabava, veseli jo, ker mimogrede spozna svoja glavna mesta. Posmeh in šala pa se kdaj obrneta v tragikomiko. Medtem ko na primer Ivan Kralj, partizanski prvoborec, ne more postati sekretar, poslanec, minister, predsednik konference, ker ne zna biti dober govornik (naiven je in bi govoril vso resnico, namesto, da bi jo spretno prikriaval in naslikaval utvare), lahko taisti Ivan Kralj odlično skrbi za to, da ima zapeljivi zvodniški govornik zmerom ob sebi kozarec vode in izplakne grlo, ko ob zanosnem risanju iluzij postane hripav. Skratka, Ivan Kralj je ponižan v strežaja. In kaj se zgodi gorenjskemu kmetu Florijanu, ki se odpravi na nekoliko veselejše romanje in se do verskih norm začne obnašati svobodno, šaljivo drezati v tako imenovane »svete stvari«? Razglasijo ga za čudaka in vtaknejo v norišnico – vsekakor zelo neprijetna metafora za duhovna stanja na sončni strani Alp. In še »sini zlati«, v mladosti proletarci, ki so po vojni zasedli visoke položaje, odložili svojo mater, ki jih je vzgojila za revolucionarje, v dom za starce? Obiščejo jo šele ob visokem življenjskem jubileju, izstopijo iz bleščečih cadillacov ter ji vsak podari tri oranže – njej in drugim starčkom pa se zazdi, da »v tem nekaj ni v redu«!

Kranjčevi anketni listi potemtakem kritično vprašujejo in tudi z grenko šalo razlagajo, kar se skriva pod pozlačeno površino sodobne družbe, naj bo socialistična ali neokapitalistična. Njegovi anketniki ne ljubijo gospode, tudi in predvsem socialistične ne, izkušnje jim potrjujejo, da vsakršna gospoda pomečka še tako plemenito idejo. Hkrati pa slutijo in vejo, da za plemenito idejo vendarle še zmerom stoji »pošteni ... epizodni« mali človek. Kranjec malega človeka mogoče idealizira in spreminja v nadležni opomin in simbol, vladarsko gospodo pa karikira. Mogoče. Toda šala, ironija, karikatura in predvsem resnoba njegovih anketnikov so v službi moralnih vrednot, njihov namen je slabiti moč nagibov, ki maličijo posameznika in humano socialno misel. Anketni listi malega človeka, skratka, kdaj nasmejijo, predvsem pa prizadenejo, so estetsko/umetniško živi in katarzični.

Taki »anketni listi« nas navajajo h kratkemu komparativnemu razgledu znotraj slovenske literature.

Ivan Cankar je za anketnika enkrat izbral »gospo Judit«, drugič kmetskega delavca, sicer pa je anketne osebe jemal iz folklorne in folklorizirane krščanske mitologije. Anketni list *Hlapca Jerneja* (1908) vsebuje samo eno vprašanje: ali je pravica ali je ni. Svoje vprašanje opira na svoje štiridesetletno delo na kmetiji, odgovore nanj pa išče na oblastnih mestih od župana in sodnika do cesarja in cerkvenega dostojanstvenika. Odgovori anketiranih ga prepričajo, da si mora socialno načelo »Nikogar ne tožim, zakaj potreba ni in ne maram, da bi trpeli ljudje zaradi moje pravice« uresničiti s silo, in požge Sitarjev dom. Drugi Cankarjev anketnik je krščanski negativni mitem hudič ali Zlodej v farski *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* (1907). Umetnik se mu obveže pohujšati pobožnjaško dolino, izkušnja pa hudiču pove, da ga je prevaral, kajti svetohlinci in šentflorjanci so že popolnoma pokvarjeni. V romanu *Kurent* (1910) umetnik v podobi krščanskega folklornega veseljaka zabava obupano, lahkomišelnost in resignirano množico, ki je na videz zapisana izselitvi in izginotju. Ko pregleduje zgodovino narodovih ponižanj in narodove odpornosti, ugotovi ob kolektivnem obupu tudi narodovo nezlomljivost. Anketni razgledi ga opozarjajo na agonijo, še bolj pa na narodovo nepobitnost, na njegov končni vzpon iz podrejenega položaja med narodi Srednje Evrope.

Da bi preizkusil narodno substanco slovenskega malomeščanstva, je Ferdo Kozak legendarnega kralja Matjaža izpod gore privedel v Ljubljano, da si ogleda svoj »zabavni Liliput« (*Kralj Matjaž*, 1938). Ker predstavlja ta mit idejo svobode in pravice, se ob njegovem prihodu vznemirita javnost in policija, župan pa odločno terja zaščito pred idejami in pred stvarniki idej, saj njegov narod ljubi red, je vdan in pokoren. Malomeščanska množica se ne briga za visoke ideje, od kraljevega bivanja v mestu si obljublja le dobiček. Matjaž konča svoj anketni obhod Liliputa ob prizoru in komisarjevi izjavi:

Na pragu obstoji *Zastopnik mesta*, za njim politiki. Z dveh strani se zastrmi množica neumnih, radovednih obrazov v Kralja Matjaža.

Komisar (se zbere): Glejte, Vaš narod! Ampak narod, ki so mu red, pokorščina in vdanost najsvetlejši ideali!

Literarizirani folklorni junaki so pri Cankarju in Kozaku kritično poanketirali nravno stanje in narodno zavest slovenskega malomeščanstva, ki se je delalo odgovorno za usodo Slovencev.